

Pòrtic

Joan Esculies

Josep Fornas, el solucionador

L'home de Tarradellas a Catalunya

Premi Carles Rahola d'assaig 2022

Joan Esculies

**Josep Fornas,
el solucionador**

L'home de Tarradellas a Catalunya

Premi Carles Rahola d'assaig 2022

Un jurat format per Francesc-Marc Álvaro, Mita Casacuberta, Míriam Díez-Bosch, Joaquim Nadal i Josep Lluch, ha concedit a aquesta obra el 43è premi Carles Rahola d'assaig.

Primera edició: setembre del 2022

© Joan Esculies, 2022

Drets exclusius d'aquesta edició:
Raval Edicions, SLU, Pòrtic
Av. Diagonal, 662-664
08034 Barcelona

ISBN: 978-84-9809-521-0
Dipòsit legal: B. 15.132-2022

Fotocomposició: Moelmo

El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre té la qualificació de paper ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).
Tots els drets reservats

ÍNDEX

Pròleg. El sastre de París	15
1. De la guerra a la cultura (1924-1949)	23
Fill de pols oposats	23
La guerra itinerant	27
De nou, a Barcelona	31
Obrir-se a la cultura	36
L'impacte d'un matrimoni fallit	39
Quintat	42
Apareix la Clara	49
Ferran Canyameres, un contacte clau	56
2. A la recerca d'un paper (1950-1961)	63
La detenció de Canyameres	63
Immersió en el catalanisme	67
Un camí cap a Unió Democràtica	72
L'Ideal Plàstica Flor	76
El Pacte dels Champs Élysées	81
Nits blanques a Rabat	87
Els obrers i Vicens Vives	93
La conspiració es descobreix	100
Franciscàlia i <i>Critèrion</i>	107
Aterratge a Gallifa	115

3. L'home de Tarradellas (1962-1967)	119
Encontre amb el president	119
Primera visita a Saint-Martin-le-Beau	123
L'auca de Cendrós i l'inici de Pòrtic	128
Amics i amats	132
El súbdit del president?	138
De Candel a Miravittles	143
Pòrtic salpa	147
Neix el solucionador	152
Laura és com Montserrat	157
Obre la Claris	159
Contacte amb el consolat americà	164
Recollectar diners	168
Unió Democràtica contra Fornas	173
4. La frontissa entre Tarradellas i Pujol (1968-1970)	179
Apareix el Club 1970	179
Més atacs del Club 1970	185
L'accidentat funeral de l'abat Escarré	191
La ressaca de la mort d'Escarré	198
La biblioteca	201
Pujol, informe sobre l'estat del país	207
Consolidar la memòria	212
Pujol, un diagnòstic del país	216
Mossèn Dalmau contra l'Opus	223
Gestionar la primera visita de Pujol	226
Un pont entre Tarradellas i Pujol	230
El desafío catalán	235
5. Pòrtic a tota vela (1971-1975)	243
Sobre la pista de l'Assemblea de Catalunya	243
L'afer Xifra	248
Problemes amb la Llei Fraga	251
Valoració d'una dècada	256
Balanç d'Unió Democràtica	260

ÍNDIX

La documentació de Marcellí Domingo	263
Consells sobre la venda de l'arxiu	267
La fidelitat de Fornas en entredit	273
Xammar, adeu	279
L'escomesa de Montserrat	284
Contra la Muntanya	292
Fornas ja no m'escriu	296
Deixar-se estimar	301
Esmenes presidencials	308
Buscant l'horitzó	313
6. Al servei d'ERC (1976-1984)	317
L'home de partit	317
Dividits i sense calés	327
Un somni trencat	334
Rumb a l'autogovern	337
Convidat al retorn	340
Organitzar una biblioteca	347
Per fi, el somni	353
Fornas contra el PSUC	358
El crèdit no retornat	364
Una estratègia nova	366
Atrapat entre CiU i el PSC	372
En retirada	377
Epíleg. Retir independentista (1985-2021)	385
<i>Bibliografia</i>	407
<i>Annex. Noms en clau usats en la correspondència</i> entre Josep Fornas i Josep Tarradellas	415
<i>Índex de noms</i>	419

DE LA GUERRA A LA CULTURA (1924-1949)

FILL DE POLS OPOSATS

Josep Fornas Martínez va néixer el 19 d'octubre de 1924 en una torre del desaparegut carrer de Gósol, al barri barceloní de Sarrià. Els seus pares, Josep i Empar, s'havien casat el 4 d'octubre de l'any anterior. A l'arribada del primogènit, el pare, Josep Fornas Villanueva, barceloní, procedent d'una família republicana i liberal, acabava de complir els 26 anys.¹²

El pare d'aquest, Josep Fornas Ibáñez, nascut el 1868 a la Pobla d'Arenós, a l'Alt Millars, el País Valencià, havia fet de viatjant de sabates abans d'esdevenir comptable. En clau política, se sentia proper al federalisme de Francesc Pi i Margall.¹³ La mare, Teresa Villanueva Moya, procedia d'Olba, Terol, i havia nascut el 1877. Venia queviures en una parada al mercat de la Concepció de Barcelona. Emigrats ambdós de joves a la capital catalana segurament amb les seves famílies, s'hi havien casat el 1893 quan ella tenia només 16 anys.

12. Va néixer l'1 de setembre de 1898.

13. Entrevista de Montserrat Canyameres a JF, *Butlletí ERC secció local Caldes de Montbui*, abril 1981, AJF.

La mare de Josep Fornas Martínez, en canvi, procedia d'un món del tot oposat. Empar Martínez de Alarcón, tenia 25 anys quan va néixer el seu primogènit.¹⁴ Era de València ciutat, d'una nissaga de tradició monàrquica, conservadora i amb alguns dels seus membres militars. La seva mare havia mort de resultes del part i el seu pare s'havia traslladat a Barcelona per treballar al Banco Hispano-Colonial. La família d'aquest descendia d'un llinatge d'Elx de comerciants de sucre, espècies, aiguardents i també d'esclaus amb Amèrica. Aquests negocis haurien estat el vincle que li haurien permès entrar al banc de ben jove.¹⁵

Empar de petita va passar una temporada al convent de les Saleses de València on era monja una germana de la mare, Luisa de Alarcón y de la Puente, i després va anar a Barcelona amb el pare, que la va internar al col·legi del Loreto. Les circumstàncies familiars la van fer una dona poc corrent. Era cultivada, dominava el francès, cantava, tenia pretensions artístiques i un geni considerable. A la seva família la coneixien com la «dama roja» per les seves idees divergents amb la nissaga d'on provenia.

Fornas Villanueva, professor mercantil, l'havia conegut a l'acadèmia on ell feia classes de secretaria i ella n'era alumna. L'any 1925 Josep, però, ho havia deixat per treballar de cap de comptabilitat a l'empresa La Industrial Sedera i un parell d'anys a la química Uhpon. Després del primogènit, el 5 de desembre de 1927 va néixer Jordi Fornas Martínez. L'1 d'abril de 1930, la família va traslladar-se al tercer primera del número 719 de la Gran Via de les Corts Catalanes.¹⁶

14. Va néixer el 6 de febrer de 1899.

15. JF, «Genealogia del llinatge Martínez», s/d, AJF.

16. JF, Dietari 1930-1938, AJF.

El vespre del 14 d'abril de 1931, en què Francesc Macià va proclamar la República Catalana, Josep Fornas Villanueva va fer vestir la canalla i la família va sortir a celebrar-ho al carrer.¹⁷ Encara no un any després d'aquell dia assenyalat, en va arribar un altre per al petit Fornas. Els Reis de l'any 1932 van dur-li un cine Nic, un projector de cinema infantil basat en el mètode de la imatge de la llanterna màgica, que havien patentat els germans enginyers Josep Maria i Tomàs Nicolau Griñó. Josep l'havia vist als magatzems Jorba i no va parar de marranejar fins a aconseguir-lo. Aleshores va néixer la seva prematura afició pel setè art, que el va acompanyar la resta de la vida.

A finals d'aquell mes de gener, la família va traslladar-se al principal primera del número 361 del carrer Rosselló, en un pis més petit. Rere el trasllat hi havia la voluntat d'allunyar-se d'uns coneguts que «eren de la mànega ample» i a qui el jove matrimoni considerava una mala influència. La mare, que estudiava cant, va haver-ho de deixar també perquè al seu marit no li plaïa que s'ho prengués seriosament.¹⁸

Josep Fornas, amb set anys, era un nen àvid de coneixements. Al Colegio Ibérico de l'Eixample aquella tardor de 1932 li van explicar l'inici de la guerra del Chaco entre Bolívia i el Paraguai, que en resultaria victoriós dos anys i mig després. I poc després va seguir a *La Vanguardia* i la ràdio la travessa en avió de Sevilla a Cuba sense escales dels pilots Mariano Barberán i Joaquín Collar, i la seva desaparició posterior, i la invasió italiana d'Abissínia.

El dia de Nadal mentre dinaven al pis de l'avi matern van assabentar-se per la ràdio que El Siglo cremava. Des del terrat van poder veure la gran fumera que s'enlairava al cel de la

17. Entrevista J. Fornas.

18. JF, Dietari 1930-1938, AJF.

Rambla. L'*abuelito* va inquietar-se i acabat l'àpat va marxar ràpid perquè els magatzems eren a tocar de les oficines de valors del Banco Hispano-Colonial.

El nen Josep de seguida va aficionar-se a la lectura. En començar el maig de 1934 la família va traslladar-se de nou. En aquella ocasió, tot just a l'altra banda del carrer Rosselló, al principal primera del número 312, per cercar més espai i il·luminació. El pis tocava al passeig de Sant Joan. L'habitació de Josep donava a un celobert al costat mateix del cinema Chile. A l'estiu, quan obrien les finestres de la sala de projecció perquè el públic no s'ofegués de calor, podia veure just la pantalla des de la cambra. Un jove aficionat al cinema com ell no podia demanar gaire res més.

Aquell any amb l'escola va visitar el monestir de Poblet.¹⁹ A l'agost, tota la família va estiuejar a Maians, un petit poble del Bages. A casa, Josep va trobar un diccionari il·lustrat, una petita enciclopèdia, i li va agafar la dèria per llegir-lo. En començar l'any 1935, la família es va tornar a traslladar. Ara per anar al carrer Major de Sarrià, 179, a un principal que ocupava la planta d'una casa vella i tenia un jardí extens.

El matrimoni volia instal·lar una petita granja experimental de gallines que els permetés una activitat productiva. Josep aleshores va seguir el curs a l'escola del Palacio de Cultura de la Travessera de Dalt, amb companys de classe mitjana-alta. I, influït pels desigs de la mare, va començar a cantar a l'escola municipal de Sarrià.²⁰

Al setembre el pare va canviar d'empresa i va passar a exercir de cap de comptabilitat de la productora de cinema nord-americana Hispano Foxfilm. Quan va ser hora de començar

19. JF, 13 de gener, Dietari 1943, AJF.

20. JF, 19 de febrer, Dietari 1943, AJF.

batxillerat, Josep va matricular-se a l'Institut-Escola de la Generalitat de Catalunya, Ausiàs March.²¹

El 19 de març de 1936, pel seu sant, els pares van regalar-li *Emili i els detectius*, una novel·la infantil d'Erich Kästner i il·lustrada per Walter Trier, que situava els personatges al Berlín contemporani i que va ser l'única de l'autor que es va escapar de la censura nazi. Com que es tractava d'un llibre recomanat a l'escola, Josep no va haver de posar-se a la cua a la biblioteca per llegir-lo.²²

LA GUERRA ITINERANT

El 18 de juliol de 1936, els Fornas van assabentar-se de la rebel·lió al Marroc. L'endemà, l'altre i l'altre, com la majoria de la població, el van passar enganxats a la ràdio.²³ No va ser fins al dia 22 que, controlat el sollevament a Barcelona, Josep va acompanyar la mare al mercat. A la plaça de Sarrià va veure una barricada de llambordes i sacs de terra amb una metralladora a darrere i homes amb armes arreu que li van recordar escenes dels fets d'octubre de 1934. Els primers dies, des del balcó de casa, va veure passar camions descoberts, plens de cossos ensangonats, sense saber si eren morts o ferits. En comentar-ho, la seva mare li va prohibir treure el cap a fora. Les escoles van continuar tancades.

La preocupació principal a casa aleshores, però, era la situació que hauria d'afrontar el pare. Josep Fornas Villanueva havia ingressat al servei militar l'agost de 1919, ascendit a caporal el gener de 1921, a sergent el març de 1922 i s'ha-

21. JF, 6 de maig, Dietari 1946, AJF; Domènech, 2009, 61.

22. JF, Dietari 1930-1938, AJF.

23. Tavera, 2020.

via llicenciat com a suboficial de complement l'11 de maig d'aquell any. L'octubre de 1936, la Generalitat el va mobilitzar com a instructor, però com que a penes tenia nocions d'instrucció d'infanteria se'l va destinar a serveis burocràtics.²⁴

Els pares aleshores van voler allunyar-se del Desert de Sarrià, un solar a la part alta del barri on afusellaven els qui es consideraven contraris a la revolució, per tal que els nois juguessin al carrer amb més tranquil·litat. Amb aquest propòsit, al novembre la família va traslladar-se als baixos d'una torre del número 87 del carrer de les Escoles Pies, a prop del carrer Ganduxer. L'immoble tenia una petita eixida a darrere i costava 90 pessetes al mes. Els pares van haver d'abandonar també el somni de la granja i es van vendre les gallines, el gall i la cabra.

La mare i l'avi matern aleshores duien els germans Fornas al teatre i al cinema. Mentre s'habitaven a la vida de re-reguarda, aquell desembre la Generalitat va requerir la incorporació del pare a una columna d'infanteria del quarter de Pedralbes. Aquest, però, no s'hi va presentar.²⁵

El 7 de gener de 1937 Josep va reprendre els estudis a l'Institut-Escola de la Generalitat de Catalunya Ausiàs March. Alguns mestres eren al front, altres eren nous. Entre els docents hi havia Jaume Vicens Vives, Josep Obiols, Carme Serrallonga o Eduard Valentí. «Tot no és igual», va anotar.

El diumenge 21 de març de 1937 Lluís Companys va inaugurar el primer campament d'instrucció militar de l'Exèrcit Popular Regular a Catalunya a Pins del Vallès —nom del rebatejat Sant Cugat—. Al president de la Generalitat l'acompanyaven la seva esposa, Carme Ballester, i el conseller de Pro-

24. JF, Dietari 1930-1938, AJF.

25. JF, Dietari 1930-1938, AJF.

veïments pel PSUC, Joan Comorera, entre altres. Des del balcó de Can Mora, la casa-torre del camp de golf reconvertit en terreny militar, Companys va pronunciar un encès discurs davant els dos mil joves que rebien instrucció i un públic molt nombrós, format en bona part per dones amb quitxalla. «Posarem tot el poble en peu de guerra, perquè en aquesta lluita es decideixen els nostres destins».

Josep Fornas Villanueva com a tinent instructor formava amb la tropa. Els seus dos fills, Josep i Jordi, l'esperaven just a sota de la balconada on parlava el president. El primer no va oblidar mai com aquest s'atansava a la barana, traient mig cos, i gesticulava mentre descabdellava l'arena. «Necessitem per a aconseguir això l'ajut desinteressat, efusiu i calorós de totes les organitzacions sindicals i dels partits polítics. S'han d'acabar les velles pugnes i els recels perquè hi ha interessos superiors a tot».²⁶ Quan Companys va baixar per saludar els comandaments del campament va fer una moixaina als germans Fornas.

A l'abril, les autoritats catalanes van ordenar la detenció de Fornas Villanueva per tal que anés al front com se li havia requerit. Com a la gran majoria, la guerra havia estroncat la seva vida i, gens disposat a morir per cap ideal, va traslladar-se a València, on hi havia el govern de la República. Allí va sol·licitar destí d'intendència al ministeri de Defensa. Al maig se'l va enviar a la secció de pagadoria de parcs de bestiar i dipòsits amb l'Exèrcit de l'Est. L'1 de juny va ascendir a tinent.

En començar la tardor, però, en comptes de romandre a la rereguarda, la família Fornas va deixar Barcelona per acompanyar el pare a Casp i Alcanyís, on exercia de cap del

26. «La solemne inauguració del Camp d'Instrucció pre-militar de Pins del Vallès. Discurs del President», *La Publicitat*, 21 de març de 1937.

parc de bestiar. Empar i els seus fills van retornar en alguna ocasió a Barcelona.

El 25 de gener de 1938, per exemple, s'estaven a casa d'unes tietes quan a l'hora d'anar a dormir, des de la finestra de l'habitació que donava a la muntanya, Josep va veure «un cel roig del tot, amb una mena de grumolls estranys». La ràdio va confirmar-los, després de descartar un incendi, que es tractava d'una aurora boreal, per rar que fos el fenomen en aquelles latituds.²⁷

A Fornas Villanueva li van assignar aleshores la plaça de cap de serveis d'Intendència, a la 103a Brigada Mixta. Finalment, però, se'l va destinar al parc de bestiar del 8è cos de l'Exèrcit, a la Brigada Mixta 125, a la frontera entre Andalusia i Extremadura. També s'hi va endur la família. En començar febrer de 1938, els Fornas van instal·lar-se a Pozoblanco —on era l'Estat Major—, al nord de Còrdova.

El 23 de març van traslladar-se molt a prop, a la Dehesa de la Pared, a tocar de Santa Eufèmia, al Valle de los Pedroches. S'hi van estar fins al 12 de maig, i aleshores van anar a la mina de la Monja, al terme d'El Viso, a poca distància d'on eren. Josep, a instàncies de les autoritats locals, va ensenyar a llegir i escriure algunes persones.

Al setembre la família va seguir el pare a un nou destí, Benahadux, a tocar de la serra d'Alhàmillà, al nord de la ciutat d'Almeria. En tot aquest temps, l'avi patern va encarregar-se d'enviar-los paquets amb aliments i roba. Els Fornas també van mantenir el lloguer del seu pis a Barcelona, encara que van traslladar els mobles i efectes personals a un local d'Enric, germà del pare, al carrer Verdi.

A continuació la família va anar a la província de Ciudad Real, a les localitats de la Vall d'Alcúdia, Almadén i Luciana,

27. JF, Dietari 1930-1938, AJF.

on van estar fins al 21 de febrer de 1939. Josep, amb 14 anys, va enrolar-se d'agregat civil a les oficines d'un tinent català i va passar gairebé tres mesos lluny de la seva família a Huélago, Puertollano i, finalment, va reunir-se amb els seus a Agudo, on els va trobar la fi de la contesa.

Amb la victòria de l'exèrcit de Franco, Empar i els seus fills van tornar a Barcelona. En sortir del baixador de passeig de Gràcia, Josep, davant l'astorament de la mare, va abraçar el primer arbre que va trobar i va plorar. El pare, en canvi, va acabar la guerra amb 41 anys com a capità d'intendència i els venedors el van empresonar al camp de concentració de Siruela i després al de Castuera, ambdós a la província de Badajoz.²⁸

DE NOU, A BARCELONA

El juliol de 1939, Josep Fornas Villanueva va demanar a l'auditor de guerra de Mèrida la inhibició del seu expedient en favor de l'Audiència de Barcelona. L'1 d'agost se'l va traslladar a la presó del Palau del Duc de Badajoz.²⁹ Empar va moure cel i terra per alliberar-lo. Va contactar amb els seus familiars valencians enrolats a l'Exèrcit franquista i va aconseguir certificats de bona conducta de veïns del barri de Gràcia i dels seus companys de l'Hispano Foxfilm.

El 24 d'agost les gestions van fructificar i la justícia militar va traslladar-lo al Castell de Montjuïc. Mentre el pare era a la presó, Empar i els dos fills, condicionats per la nova situació, van deixar el lloguer anterior i van traslladar-se a un pis al carrer Valldonzella, a Ciutat Vella, i després al carrer Camp, 73, a Sant Gervasi. Per fer front a l'inici de la postguerra van ven-

28. JF, Dietari 1937-1939, AJF.

29. JF, 26 de gener, Dietari 1943, AJF.

dre el mobiliari desat a casa del cunyat i la biblioteca familiar. Tot, excepte els llits.

L'empresa de productes químics Uhpon va avalar que havia exercit de comptable a la casa «mereciendo nuestra más alta estima por su honorabilidad, laboriosidad y competencia».³⁰ També la Hispano Foxfilm va expressar que entre setembre de 1935 i juliol de 1937 n'era cap de comptabilitat i havia complert la feina encomanada.³¹ Així mateix van parlar en favor seu altres empreses com Arturo Pons, de productes vegetals, i La Industrial Sadera.

L'1 de novembre de 1939, Fornas va demanar a l'auditor de guerra que el posés en llibertat provisional a l'espera del judici. Va al·legar que tenia «una esposa falta de salud con dos hijos menores de edad y habiendo quedado sin ningún medio económico y en desesperado estado precario». I també «para subvenir las necesidades perentorias que faltan a esta familia, dado que la casa comercial en que prestaba mis servicios conserva la plaza que ocupaba».³² Això darrer no seria possible, tanmateix l'auditoria va resoldre a mitjans de mes que l'encausat no tenia antecedents i li ho va concedir.³³

Va ser a casa del seu germà, al carrer Verdi, on va rebre la citació per presentar-se, el 20 de febrer de 1940, al Palau de Justícia per assistir al consell de guerra que li obria l'auditoria de guerra de la 4a regió militar.³⁴ En l'inici de la causa, el comptable va al·legar que s'havia resistit a la incorporació

30. Carta de productos Uhpon, 30 de juny de 1939, AJF.

31. Carta d'Hispano Foxfilm SA, 26 de setembre de 1939, AJF.

32. Carta de Josep Martínez Villanueva a l'auditor de Guerra de Barcelona, 1 de novembre de 1939, Castell de Montjuïc, AJF.

33. Resolució de l'auditoria de guerra, 16 de novembre de 1939; Declaración indagatoria del procesado, 5 de gener de 1940, AJF.

34. Cèdula de citació de Josep Fornas Martínez, 17 de febrer de 1940, AJF.

a l'Exèrcit de la República i que havia ajudat famílies de persones assassinades pels republicans. D'altra banda, els informes que va aportar la Guàrdia Civil en la seva contra eren contradictoris. L'un deia que s'havia afiliat a la UGT durant la guerra —segurament per obligació— i l'altre que era de la CNT abans, cosa que no era certa.³⁵

Dos veïns d'Enric Fornas, l'escultor Llucià Oslé i Agustí Coll, membres de la Falange, van expressar que Josep Fornas era «de inmejorable conducta así como de buenos antecedentes morales y religiosos, siendo afecto al Glorioso Movimiento Nacional».³⁶ Això darrer no era cert, però li va valdre l'atenuació de la pena. Després d'escoltar i rebre aquests i altres testimonis, l'auditoria va resoldre el 10 de març de 1941 que «todos los informes le son favorables así como la prueba testifical». Per tant, es va proposar el sobreseïment de la causa.

A més, s'havia comprovat la seva actuació en el comitè de control de la Hispano Foxfilm i havia resultat que «defendió íntegramente los intereses de la casa». També «numerosos testigos hacen constar que ingresó forzoso en el Ejército Rojo por pertenecer a la escala de complemento y que lo consideran incapaz de cometer ningún hecho delictivo».³⁷ A l'abril se'n va certificar la llibertat provisional.

«S'ha acabat, tenim dictadura per molts anys, de manera que a treballar», va dir Josep Fornas Villanueva. No volia sentir res més de la guerra, ni tampoc de res d'abans per no complicar-se més la vida del que aquells tres anys ja ho havien fet.

35. JT, Guerra Civil, 1936-1939. Consell de guerra sumaríssim i sentència a Josep Fornas Villanueva. Sumari 19501/595, Archivo Histórico Nacional.

36. Declaració de Luciano Oslé i Agustín Coll Parejo, 27 de setembre de 1941, AJF.

37. Resolució auditoria de guerra, 10 de març de 1941, AJF.

El seu fill Josep, d'aleshores 16 anys, va quedar de pedra, «com és possible que el meu pare pensi això?». L'avi patern va ser l'únic que, en endavant, va esperar els nets a no tirar un vel sobre l'ocorregut.³⁸

Mentre no es resolia el seu cas, el pare va dedicar-se un temps a l'estraperlo de productes químics per mantenir la família. En no poder tornar a la Hispano Foxfilm donada la seva situació, però, l'1 d'agost de 1941 va decidir aprofitar els seus coneixements i trajectòria com a pèrit i professor mercantil per exercir d'assessor comptable al seu domicili, al carrer Camp.³⁹ El seu fill Josep el va començar a ajudar, però a finals de febrer de 1942 va agafar una pulmonia.

Els metges van témer que no derivés en tuberculosi i li van receptar repòs, bona alimentació i molta medicació. Al juny, però, se li va declarar una pleuresia que el va mantenir mig any al llit. Aleshores va aprofitar per llegir i l'avi patern també li va fer a mans dos llibres importants, *El nacionalismo catalán* d'Antoni Rovira i Virgili i *Les dictadures* de Francesc Cambó.⁴⁰

El 9 de maig de 1942 l'Auditoria militar de Barcelona va resoldre que Martínez Villanueva era culpable d'«auxilio a la rebelión» i mereixia una pena de reclusió menor. Amb tot, la pena inicial de dotze anys i un dia se li va commutar per la de tres anys i un dia de presó menor, i va quedar en presó atenuada que podia complir al seu domicili. Al febrer de 1943 li quedaria liquidada la condemna.⁴¹

38. Transcripció entrevista de R. Batalla a JF, 27 de maig de 2004, AJF.

39. Document d'alta, contribució industrial, 1 d'agost de 1941, Barcelona, AJF.

40. JF, 27 de febrer, Dietari de 1943, AJF.

41. Guerra Civil, 1936-1939. Consell de guerra sumaríssim i sentència a Josep Fornas Villanueva. Sumari 19501/595, AJF.

En l'entretant, el negoci de Fornas Villanueva marxava i el Sant Joan de 1942 va permetre's d'establir un despatx propi com a assessor, comptable i fiscal primer en un despatxet al carrer Comerç, però aviat a l'Avinguda del Marquès de l'Argentera, 17, principal segona, tot just davant de l'Estació de França.⁴²

Per la seva ubicació de seguida va tenir una àmplia clientela d'empreses d'alimentació del Mercat Central del Born i de consignataris del peix. Això va deure's a l'especialització en la Llei de la fiscalitat de taxes, una normativa que obligava les empreses abastadores d'aliments frescos a dur uns controls molt estrictes de les seves operacions.

D'altra banda, uns clients de Balaguer que tenien una escola a l'Hospitalet de Llobregat van propiciar que Fornas Villanueva tingués també de client Josep M. de Porcioles, que havia passat molts anys a la capital de la Noguera. L'assessoria li preparava la declaració de renda i, a la inversa, ell era client de la notaria de Porcioles. Quan aquest el 1957 seria designat alcalde de Barcelona la passaria a dirigir, de manera breu, Xavier Roca Rocha i després Manuel Ocaña Campos, que fou amb qui els Fornas van tenir tracte en endavant.⁴³

A la fi, Josep fill va poder deixar el llit a mitjans de desembre de 1942. Durant el període de repòs havia seguit amb profusió el desenvolupament de la Segona Guerra Mundial. El 2 de febrer de 1943 la ràdio del règim va informar que Stalin grad havia caigut. «En realitat els russos han reconquerit la ciutat que varen perdre. Això és la fi dels nazis», va anotar.⁴⁴ Aquell mes va poder reprendre la vida normal i va tornar a ajudar el pare al despatx, amb la mare rondinant.

42. Document de trasllat de l'assessoria, 23 de juny de 1942, AJF.

43. Martín Berbois, 2021, 130.

44. JF, 2 de febrer, Dietari 1943, AJF.

S'hi ocupava d'ordenar i portar el control dels Boletines Oficiales del Estado i de la província. El pare marcava en vermell les disposicions que els afectaven i que li calia llegir per estar-ne al corrent. Després ell ho passava a la secció corresponent per quan calgués aplicar-les.⁴⁵

El pare volia que el seu primogènit es matriculés a l'Escuela de Comercio per tal de formar-se i continuar el negoci. A causa de la malaltia, però, li havia passat el termini. Encara amb el record present dels camps extremenys, Josep va optar per matricular-se a un curs d'apicultura a l'Escuela de Peritos Agrícolas y Superior de Agricultura de la Diputació de Barcelona.⁴⁶ Allò era el que de veres li agradava.

OBRIR-SE A LA CULTURA

Al primogènit la feina de l'assessoria no el va atreure mai. En canvi, influït per l'esperit artístic de la mare, cada vegada va interessar-se més per la cultura. Ben aviat va obtenir la targeta de lector de la Biblioteca de Catalunya i va fer-se soci transeüent de l'Ateneu Barcelonès per accedir als seus llibres i assistir a les seves conferències. També va començar a visitar exposicions d'art a les galeries Reig, Syra, Pinacoteca i Argos, entre altres.⁴⁷

La fi de la itinerància durant la guerra li va permetre de reprendre la seva afició pel teatre i, sobretot, el cinema, que era la seva passió.⁴⁸ Així mateix, Empar li va despertar el gust

45. JF, 22 de març, Dietari 1943, AJF.

46. JF, 1 i 25 de febrer, Dietari 1943, AJF.

47. JF, 5 de febrer, Dietari 1943, AJF.

48. JF, 3, 24 de gener, 27 de febrer i 20 de març, Dietari 1943; JF, 1, 7 i 8 de maig, Dietari 1943, AJF.

per la música i Josep va començar a ser habitual dels concerts al Palau de la Música. Mare i fill anaven a sarsuela al Teatre Nou o al Victòria o a l'òpera al Coliseu Pompeia, mentre Jordi en fugia i el pare preferia quedar-se a casa.⁴⁹

A la primavera de 1943, Josep va assistir a la cúpula del Coliseum a un cicle de tres conferències de Joaquim Maria de Nadal, exlligaire col·laborador de Francesc Cambó, sobre la Barcelona vuitcentista. En paral·lel va constatar que, malgrat haver deixat enrere la contesa, la repressió continuava. «Més penes de mort. El consell de guerra continua purgant i condemnant a la pena capital a gent que va ésser d'ERC, marxistes, comitès revolucionaris i assassins, diuen. Els judicis es desenvolupen sense cap mena de garanties processals».⁵⁰

I encara, «aquests dies els diaris tornen a parlar dels assassinats pels "rojos". Es tracta d'un fossar trobat a Cerdanyola. Quants en trobarien al costat dels franquistes? I després de quatre anys encara es mata al Camp de la Bota».⁵¹ «Continuen els consells de guerra contra catalans "rojos" als que el fiscal invariablement demana la pena de mort».⁵² «Gent de diferents pobles de Catalunya. Molt pocs de Barcelona. Rabassaires, anarquistes, rojo-separatistes. Sempre caracteritzats extremistes».⁵³

Josep també va mostrar-se sorprès i va trobar «increïble i dramàtic alhora» veure al BOE el nomenament del lligaire i exministre Joan Ventosa Calvell com a procurador a les Corts franquistes.⁵⁴ Malgrat el seu caràcter optimista, alguns

49. JF, 26 i 29 de juny, Dietari 1943, AJF.

50. JF, 22 de gener, Dietari 1943, AJF.

51. JF, 27 de febrer, Dietari 1943, AJF.

52. JF, 14 d'abril, Dietari 1943, AJF.

53. JF, 6 de juny, Dietari 1943, AJF.

54. JF, 10 de febrer, Dietari 1943, AJF.

dies el dietari esporàdic que va emprendre traspuava desesperança. «Comunisme o falangisme. No hi ha alternativa perquè la democràcia no serveix. Si guanyen els aliats, seran els russos els que s'ho emportaran tot. No ens expliquen que les guerres es guanyen més que per la raó pel poder i el poder està en mans dels aliats d'occident. La mateixa URSS es refà amb els recursos enormes d'occident. La sort és que a més a més del poder occident té la raó democràtica».⁵⁵

La ràbia per la situació interna es transformava en esperança seguint el decurs de la Segona Guerra Mundial. Respecte al teatre del nord d'Àfrica va anotar «això s'acaba. Aquest flanc està sentenciat».⁵⁶ Josep va tenir la impressió que, degut al tomb que donava la conflagració, el franquisme volia matissar la seva imatge. A Barcelona «comença a sentir-se una revifalla dels ciutadans, tan atonyinats per la fi de la guerra. Més festes, més espectacles. Música, pintura, conferències, teatre, cine i esport».

De tota manera tampoc era innocent. «No ens fem il·lusions, però, tot dintre les bambolines del sistema i emparats per [l'organització sindical] Educación y Descanso i la burgesia consolidada per les normes proteccionistes de l'Estat centralitzat i autàrquic. Els que podríem protestar callem perquè la repressió encara és terrible».⁵⁷

A finals d'abril de 1943 Josep va examinar-se del curs d'apicultura, que li va resultar interessant perquè «el cultiu de les abelles no és solament profitós sinó poètic i fascinant. Constitueix un món presidit per un determinisme científic on tot està previst a l'instant en la més perfecta societat socialista

55. JF, 12 de febrer, Dietari 1943, AJF.

56. JF, 10 d'abril, Dietari 1943, AJF.

57. JF, 17 d'abril, Dietari 1943, AJF.

dirigida per una intel·ligència invisible».⁵⁸ Després d'obtenir un excel·lent va optar per fer un curs d'ampliació fins al juliol. I, amb altres companys interessats, va promoure la secció d'apicultura de la Cooperativa Provincial de Avicultores y Cunicultores.⁵⁹ Per contra, el seu germà es va matricular a l'Escola Superior de Belles Arts Sant Jordi, a desgrat de l'opinió dels pares, que veien com els fills anaven a la seva.⁶⁰

L'IMPACTE D'UN MATRIMONI FALLIT

Mentre Josep Fornas s'obria a la cultura, el matrimoni dels pares feia aigües. «Baralla matinal. Com sempre els fills no hi intervenim. Avui les acusacions han pujat de to. El papa ha marxat i ha dit que no tornaria». Aquell vespre de primers de juliol de 1943 va tornar, però altres vegades no i les discussions cada vegada van esdevenir més sovintejadades i dures. A mitjans de mes, el pare va escriure una carta, que va donar en mà a Josep al despatx. Era per a la mare. Detallava la manutenció que li passaria a ella i als fills, donant per fet que s'acabava la convivència.⁶¹

El primogènit, després de llegir-la, va decidir intervenir per provar que es reconciliessin. El seu germà es va declarar esgotat de baralles. Havia arribat un punt en què temien que la relació no podria surar. Amb la mare van fer una carta al pare, que va estovar-lo i va aconseguir que tornés a casa

58. JF, 26 de març, Dietari 1943, AJF.

59. Qualificació del curs d'apicultura, 25 de novembre de 1943, Barcelona; JF, 17 de juny, Dietari 1943, AJF.

60. JF, 29 de maig, Dietari 1943, AJF.

61. JF, 4, 9 i 12 de juliol, Dietari 1943; Carta de Josep Fornas Villanueva a Empar, 12 de juliol de 1943, AJF.

i s'obrís a arreglar la relació.⁶² Per refredar els ànims i també perquè el metge els ho havia recomanat per la malaltia de Josep, els pares van decidir que els fills passessin l'agost fora de Barcelona.

En començar el mes, van enviar Josep i Jordi a dispesa a Olot, a la fonda de la família Cels.⁶³ El primer ho va aprofitar per llegir i seguir el desenvolupament de la Segona Guerra Mundial, mentre el seu germà es dedicava a pintar. A finals de mes van arribar-hi els pares amb «bon aspecte i se'ls veu contents». Una setmana després van tornar a Barcelona. Josep va sentir-se entre sorprès i feliç perquè Josep i Empar no havien discutit i semblaven ben avinguts.⁶⁴ Els nois van romandre a Olot encara fins a finals de setembre.

El pare desitjava que els seus fills treballessin al despatx. Passat l'estiu, però, no va convèncer Jordi que cursés peritatge mercantil. Tot el que va aconseguir fou que es matriculés a escenografia, una branca artística d'alguna manera més aplicada en el camp de les Belles Arts. Josep hi va accedir, però en comptes de matricular-se a una acadèmia va proposar fer-ho per lliure a l'Escuela de Altos Estudios Mercantiles. D'aquesta manera amb un any volia examinar-se del preparatori i dels dos primers cursos.⁶⁵ El pare es va donar per satisfet amb el fet que estudiés i anés al despatx «al seu aire».⁶⁶

De nou a Barcelona, Josep va retornar a les rutines culturals i va treure's el carnet de préstec de la Biblioteca Central

62. JF, 13 de juliol, Dietari 1943; Cartes d'Empar i de Jordi i Josep Fornas Martínez a Josep Fornas Villanueva, 14 de juliol de 1943, AJF.

63. JF, 29 de gener i 3 d'agost, Dietari 1943, AJF.

64. JF, 21 i 28 d'agost, Dietari 1943, AJF.

65. Carta de JF a Josep Fornas Villanueva, 14 de setembre de 1943, Olot, AJF.

66. JF, 27 de setembre, Dietari 1943, AJF.

de la Diputació de Barcelona. En començar l'octubre va assabentar-se pel diari de la mort del cardenal Francesc d'Assís Vidal i Barraquer, «sense cap comentari. Evidentment no poden fer-ne elogi perquè no va voler tornar del seu exili voluntari, doncs mai va acceptar el règim de Franco. És l'únic bisbe que es negà a signar la carta pastoral [durant la Guerra Civil] a favor de la croada franquista. Que descansi en pau l'home valent i honest». ⁶⁷

En matricular-se a l'Escuela de Altos Estudios Mercantiles se li va commutar el curs preparatori pels estudis que havia fet a l'Institut-Escola Ausiàs March. ⁶⁸ Va començar aleshores al Liceu Pràctic els dimarts i dijous de vuit a deu del vespre per preparar Aritmètica, Geometria, Àlgebra, Dret, Economia política, Història universal i d'Espanya, Geografia general i d'Espanya, Gramàtica, Calligrafia i Dibuix per poder-se'n examinar després i avançar dos anys el peritatge. ⁶⁹

Enmig de la seva creixent avidesa cultural, amb uns amics i el seu germà va fer-se soci de l'Associació de Cultura Musical, a Via Laietana. A partir d'aleshores va combinar l'assistència als seus concerts amb els del Palau de la Música. ⁷⁰

El 13 de desembre de 1943 va morir el seu avi patern Josep Fornas Ibáñez, després de setmanes de no parlar. «És el primer mort de la família que veig. Amortallat sembla igual que viu només que adormit. Tothom s'ha posat de negre. A nosaltres i als cosins ens han plantificat uns braçals negres d'un pam d'ample». ⁷¹

67. JF, 3 d'octubre, Dietari 1943, AJF.

68. Targeta de préstec n. 10701, 11 d'octubre de 1943, AJF.

69. JF, 14 d'octubre, Dietari 1943, AJF.

70. JF, 24 d'octubre, Dietari 1943, AJF.

71. JF, 13 de desembre, Dietari 1943, AJF.

Aquell any, el Nadal no es va celebrar a casa dels Fornas. «El pare s'ho ha agafat fort lo del dol. No ens deixa posar la ràdio si no és a l'hora de les notícies. Aprofitem per llegir i no sortim, doncs es pensaria que anirem al cine». ⁷² I pensava bé, perquè en començar el 1944 Josep d'amagat anava a veure pel·lícules i al teatre. ⁷³ A mitjans de gener, el pare va donar-li permís per fer el que ja feia. ⁷⁴

QUINTAT

A la primavera de 1944, Josep veia amb alegria com es decantava la Segona Guerra Mundial. «Els feixistes italians s'exterminen entre ells. [...] Els sistemes totalitaris i dels dictadors no poden permetre cap opinió contrària. Per desterrar aquestes pràctiques lluiten els aliats. Els sacrificis per aconseguir-ho seran dolorosos, però a la fi venceran». ⁷⁵ Aleshores, però, a l'abril, també li va tocar a ell de fer el soldat i va rebre la citació per iniciar el seu expedient de quintes.

A fi de mes va presentar-se a la Casa de la Vila de Sarrià. Els pares van voler que fes notar la pleuresia passada per tal d'estalviar-se el servei militar. També ell va parlar amb el secretari de la caixa de reclutament, un conegut d'Alfonsa Oslé, la família de la qual ja havia testimoniats a favor del seu pare en el tràngol del judici per «auxilio a la rebelión». El pitjor de fer el soldat era haver d'interrompre els estudis i va pensar a demanar pròrroga fins a acabar-los. ⁷⁶

72. JF, 25 de desembre, Dietari 1943, AJF.

73. JF, 5 i 20 de febrer, Dietari 1944, AJF.

74. JF, 2 de gener, Dietari 1944, AJF.

75. JF, 16 de gener, Dietari 1944, AJF.

76. Fitxa de recluta del districte III, 1945, n. 209, 20 d'abril; JF, 5 d'octubre, Dietari 1944, AJF.